

הלכות דעות פרק ה

פרק ה

דרך החכם

א.

כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו, והוא מובדל בהן משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו, במאכלו, ובמשקו, ובעילתו, ובעשיית צרכיו, ובדיבורו, ובהילוכו, ובמלבושו, ובכלכל דבריו, ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר:

במאכלו

ב.

כיצד?

תלמיד חכמים לא יהא גרגרן, אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו, ולא יאכל ממנו אכילה גסה, ולא יהא רודף למלאת בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל ומשקה עד שתיפח כרסן, ועליהם מפורש בקבלה "וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם" (מלאכי ב' א'), אמרו חכמים, "אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושין כל ימיהם כחגים":

והם האומרים "אכול ושתו כי מחר נמות" (ישעיהו כ"ב:י"ג), וזה הוא מאכל הרשעים, ושלחנות אלו הם שגינה הכתוב ואמר "כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום" (ישעיהו כ"ח:ח') :

אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים, ואוכל ממנו כדי חייו, ודיו. הוא שאמר שלמה "צדיק אוכל לשבע נפשו" (משלי י"ג:ה) :

כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו, לא יאכלנו אלא בביתו על שלחנו. לא יאכל בחנות ולא בשוק אלא לפי צורך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות.

ולא יאכל אצל עמי הארץ, ולא על אותן השלחנות המלאים קיא צואה. ולא ירבה סעודותיו בכל מקום ואפילו עם החכמים, ולא יאכל בסעודות שיש בהן קיבוץ הרבה, ואין ראוי לו לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד, כגון סעודת אירוסין ונישואין, והוא שיהיה תלמיד חכמים שנשא בת תלמיד חכמים.

והצדיקים החסידים הראשונים לא אכלו מעולם מסעודה שאינה שלהם:

כשהחכם שותה יין, אינו שותה אלא כדי לשרות אכילה שבמעיו. וכל המשתכר - הרי זה חוטא ומגונה ומפסיד חכמתו. ואם נשתכר בפני עמי הארץ - הרי זה חילל את השם. ואסור לשתות בצהרים ואפילו מעט, אלא אם היה בכלל האכילה, שהשתייה שבכלל האכילה אינה משכרת, ואין נזהרין אלא מיין שלאחר המזון:

אף על פי שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכמים שינהיג עצמו בקדושה, ולא יהא מצוי אצל אשתו כתרנגול, אלא מלילי שבת ללילי שבת, אם יש בו כוח.

וכשהוא מספר עמה, לא יספר לא בתחילת הלילה כשהוא שבע ובטנו מלאה, ולא בסוף הלילה כשהוא רעב, אלא באמצע הלילה כשיתאכל המזון שבמעיו:

ולא יקל ראשו ביותר, ולא ינבל את פיו בדברי הבאי ואפילו בינו לבינה. הרי הוא אומר בקבלה "מגיד לאדם מה שחו" (עמוס ד':ג'), אמרו חכמים, "אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין":

ולא יהיו שניהם לא שיכורים ולא עצלנים ולא עצבנים, ולא אחד מהן, ולא תהיה ישינה, ולא יאנוס אותה והיא אינה רוצה, אלא ברצון שניהם ובשמחתן.

יספר מעט וישחק עמה מעט, כדי שתתישב נפשו, ויבעול בבושה, לא בעזות, ויפרוש מיד:

כל הנוהג מנהג זה, לא די לו שקידש נפשו וטיהר עצמו ותיקן דעותיו, אלא שאם היו לו בנים, הווין בנים נאים ובישנים, ראויים לחכמה ולחסידות. וכל הנוהג במנהגות שאר העם ההולכים בחושך - הווין לו בנים כמו אותן העם:

צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן.

לא יתבזו ולא יגלו ראשן ולא גופן,

ואפילו בשעה שייכנסו לבית הכיסא יהא צנוע, ולא יגלה בגדיו עד שישב,
ולא יקנח בימין, ויתרחק מכל אדם, וייכנס חדר בחדר, לפניו מן המערה,
ונפנה שם.

ואם נפנה אחורי גדר - ירחיק כדי שלא ישמע חבירו קולו אם נתעטש.

ואם נפנה בבקעה - ירחיק כדי שלא יראה חבירו פירועו.

ולא ידבר כשהוא נפנה אפילו לצורך גדול.

וכדרך שנוהג צניעות בבית הכיסא ביום כך נוהג בלילה. ולעולם ילמד אדם
עצמו להיפנות שחרית וערבית בלבד, כדי שלא יתרחק:

דיבור

תלמיד חכמים לא יהא צועק וצווח בשעת דיבורו כבהמות וכחיות, ולא
יגביה קולו ביותר, אלא דיבורו בנחת עם כל הבריות.
וכשידבר בנחת, ייזהר שלא יתרחק עד שייראה כדברי גסי הרוח.
ומקדים לשלום כל האדם, כדי שתהא רוחן נוחה הימנו,
ודן את כל האדם לכף זכות, מספר בשבח חבירו ואינו מספר בגנותו כלל,
אוהב שלום ורודף שלום:

אם ראה מקום שדבריו מועילין ונשמעין - אומר, ואם לאו שותק.

כיצד, לא ירצה חבריו בשעת כעסו, ולא ישאל לו על נדרו בשעה שנדר, עד שתתקרב דעתו וינח, ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו, מפני שהוא בהול עד שייקבר, וכן כל כיוצא באלו.

ולא ייראה לחבריו בשעת קלקלתו, אלא יעלים עינו ממנו:

יד.

ולא ישנה בדיבורו, ולא יוסיף ולא יגרע, אלא בדברי שלום וכיוצא בהן. כללו של דבר - אינו מדבר אלא או בגמילות חסדים או בדברי חכמה וכיוצא בהן.

ולא יספר עם אשה בשוק, אפילו היא אשתו או אחותו או בתו:

הילוכו

טו.

לא ילך תלמיד חכמים בקומה זקופה וגרון נטוי, כעין שנאמר "ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים" (ישעיהו ג:ט"ז), ולא יהלך עקב בצד גודל בנחת כמו הנשים וגסי הרוח, כעין שנאמר "הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה" (ישעיהו ג:ט"ז),

ולא ירוץ ברשות הרבים וינהג בשיגעון,

ולא יכפוף קומתו כבעלי חסורת, אלא מסתכל למטה כמי שהוא עומד בתפילה, ומהלך בשוה, כאדם שהוא טרוד בעסקיו:

טז.

גם במהלכו של אדם ניכר אם חכם בעל דעה הוא או שוטה וסכל, וכן אמר שלמה בחכמתו "וגם בדרך כשסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא" (קהלת י"ג) - מודיע לכל על עצמו שהוא סכל:

יז.

מלבוש תלמיד חכמים מלבוש נאה נקי, ואסור לו שיימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בה.

ולא ילבש לא מלבוש מלכים, כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהם, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינוניים נאים:

יח.

ולא יהא בשרו נראה מתחת מדיו כמו בגדי הפשתן הקלים ביותר שעושים במצרים,

ולא יהיו בגדיו סחובים על הארץ כמו בגדי גסי הרוח, אלא עד עקיבו, ובית יד שלו עד ראשי אצבעותיו.

ולא ישלשל טליתו, מפני שנראה כגסות רוח, אלא בשבת בלבד אם אין לו להחליף.

ולא ילבש מנעלים מטולאים בבגד טלאי על גבי טלאי בימות החמה, אבל בימות הגשמים מותר אם היה עני:

יט.

לא יצא מבושם לשוק, לא בבגדים מבושמים ולא ישים בושם בשערו, אבל אם משח בשרו בבושם כדי להעביר את הזוהמה - מותר.

וכן, לא יצא יחידי בלילה, אלא אם היה לו זמן קבוע לצאת בו לתלמודו. כל אלו מפני החשד:

כ.

תלמיד חכמים מכלכל דבריו במשפט, אוכל ושותה וזן את אנשי ביתו כפי ממונו והצלחתו, ולא יטריח על עצמו יתר מדי.

ציוו חכמים בדרכי ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון, שנאמר "כי תאוו נפשך לאכל בשר" (דברים י"ב:).

די לבריא לאכלו מערב שבת לערב שבת.
ואם היה עשיר כדי לאכול בשר בכל יום - אוכל:

כא.

ציוו חכמים ואמרו, לעולם יאכל אדם פחות מן הראוי לו לפי ממונו, וילבש כראוי לו, ויכבד אשתו ובניו יתר מן הראוי לו:

כב.

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, אשר בנה בית חדש ולא חנכו, אשר ארש אשה ולא לקחה" (דברים כ"ה:ד').

אבל הטיפשים מתחילין לישא אשה, ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית, ואחר כך בסוף ימיו יחזר לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות "אשה תארש, בית תבנה, כרם תטע" (דברים כ"ח:), כלומר יהיו מעשיך הפוכין, כדי שלא תצליח דרכיך. ובברכה מה הוא אומר, "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וי"י עמו" (שמואל א' י"ח:ד):

ואסור לאדם להפקיר או להקדיש כל נכסיו, ויטריח על הבריות. ולא ימכור שדה ויקנה בית, ולא בית ויקנה מיטלטלין או יעשה סחורה בדמי ביתו, אבל מוכר הוא מיטלטלין וקונה שדה.

כללו של דבר, ישים מגמתו להצליח נכסיו, לא להתנאות מעט לפי שעה, או ליהנות מעט ויפסיד הרבה:

משא ומתן

משאן ומתנן של תלמידי חכמים באמת ובאמונה. אומר על לאו לאו ועל הין הין, מדקדק על עצמו בחשבון ונותן, ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי הלקח לאלתר, ואינו נעשה לא ערב ולא קבלן, ולא יבוא בהרשאה:

מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה, כדי שיעמוד בדיבורו ולא ישנהו.

ואם נתחייבו לו אחרים בדין - מאריך להן ומוחל להן. ומלוה וחונן, ולא ירד לתוך אומנות חברו, ולא יצר לאדם בעולם בחייו:

כללו של דבר יהיה מן הנרדפין, לא מן הרודפין, מן הנעלבים ולא מן העולבין.

ואדם שהוא עושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן, עליו הכתוב אומר "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיהו מ"ט:ג):